

5. Філософія : світ людини. Курс лекцій : навч. посібник для студ. вищих навч. закл. / В. Г. Табачковський [та ін.]. – К. : Либідь, 2003. – 432 с.
6. Хамитов Н. Философский словарь. Человек и мир / Н. Хамитов, С. Крылова. – К. : КНТ Центр учебной литературы, 2006. – 308 с.
7. Шейко В. М. Формування основ культурології в добу цивілізаційної глобалізації (друга половина XIX – початок XXI ст.) : Монографія /В. М. Шейко, Ю. П. Богуцький. – К. : Генеза, 2005. – 592 с.
8. Шелер М. Избранные произведения / Макс Шелер; пер. с нем. / пер. Денежкина А. В., Малинкина А. Н., Филлипова А. Ф.; под ред. Денежкина А. В. . – М.: Гнозис, 1994. – 490 с.

References

1. Antologiya kul'turologicheskoy mysli / Avt.-sost. S. P. Mamontov, A. S. Mamontov; RAO. Universitet. – M.: b. v., 1996. – 352 s.
2. Veber M. Obraz obshchestva / M. Veber. – M. : Yurist, 1994. – 702 s.
3. Kagan M. S. Filosofiya kul'tury / M. S. Kagan. – SPb: TOO TK "Petropolis", 1996. – 416 s.
4. Filosofiya kul'tury: stanovlenie i razvitie / pod red. M. S. Kagana, Yu. V. Petrova, V. V. Prozerskogo, E. P. Yurovskoy. – SPb.: Izd-vo "Lan", 1998. – 448 s.
5. Filosofii : svit liudyny. Kurs lektsii : navch. posibnyk dlia stud. vyshchikh navch. zakl. / V. H. Tabachkovskiy [ta in.]. – K. : Lybid, 2003. – 432 s.
6. Khamitov N. Filosofskiy slovar'. Chelovek i mir / N. Khamitov, S. Krylova. – K. : KNT Tsentru uchebnoy literatury, 2006. – 308 s.
7. Sheiko V. M. Formuvannia osnov kulturolohii v dobu tsyvilizatsiinoi hlobalizatsii (druga polovyna XIX – pochatok XXI st.) : Monohrafiia /V. M. Sheiko, Yu. P. Bohutskiy. – K. : Geneza, 2005. – 592 s.
8. Sheler M. Izbrannye proizvedeniya / Maks Sheler; per. s nem. / per. Denezhkina A. V., Malinkina A. N., Fillipova A. F.; pod red. Denezhkina A. V. . – M.: Gnozis, 1994. – 490 s.

УДК: 08.001+32

Руденко Сергій Борисович
кандидат культурології, доцент
Київського національного університету
культури і мистецтв
e-mail: rudenkosb@ukr.net

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ В ДЗЕРКАЛІ "НОМЕНКЛАТУРНОЇ "КАМАСУТРИ"..." С.Д. БЕЗКЛУБЕНКА

Стаття присвячена мемуарам колишнього міністра культури УРСР С.Д. Безклубенка, в яких, зокрема, йдеться про політичну культуру радянської номенклатури. Здійснено аналіз поглядів автора на професійні, інтелектуальні, моральні якості радянських політиків, особливості перебігу боротьби між ними за владу, закономірності розвитку номенклатурної кар'єри. Для всіх, хто цікавиться історією політичної культури в Україні.

Ключові слова: С.Д. Безклубенко, Л.М.Кравчук, В.В. Щербицький, політична культура, номенклатура, історична пам'ять.

Руденко Сергей Борисович, кандидат культурологии, доцент кафедры истории Украины и музееведения Киевского национального университета культуры и искусств

Политическая культура советской власти в зеркале "Номенклатурной "Камасутры..." С.Д.Безклубенко

Исследование номенклатуры как советского правящего класса имеет практическое значение, так как современная власть в бывших советских республиках имеет выраженный номенклатурный субстрат. Освещена теневая сторона политической культуры советских партийных боссов сквозь призму мемуаров С.Д.Безклубенко. В соответствии с результатами исследования раскрыта паразитическая сущность номенклатуры, выявлены её скрытые корпоративные черты, в частности приоритет карьеризма и подхалимства над профессионализмом, пренебрежение законами, профанация демократии, мафиозный характер коммуникаций в среде партийных бонз.

Ключевые слова: С.Д.Безклубенко, Л.М.Кравчук, В.В.Щербицкий, О.С.Капто, политическая культура, номенклатура, историческая память, советская власть.

Rudenko Serhiy, Ph.D. (Culturology, Cultural Anthropology), Associate Professor of the Department of History of Ukraine and Museology, Kyiv National University of Culture and Arts

Political culture of the soviet power in the mirror of Bezclubenko's "Nomenclature's "Kamasutra..."

The article is devoted to researching of the book, which wittily called "Nomenclature Kamasutra: office romance in Brezhnev period". This is the memories, written by S.D.Bezclubenko – the former minister of culture in Soviet Ukraine. S.B.Rudenko analyzed views of Bezclubenko on such qualities of politicians in Soviet Union as the professionalism, their intellectual level, moral values. Under review were also struggle for power between partocrats, patterns of development career of bosses of nomenclatura, features of these processes in Ukraine. Rudenko compares the research results S.D.Bezclubenko and other researchers nomenclatura: M.S.Voslenski and M.Ѓilas. For all, who interesting in soviet political culture.

Scientific study of political culture of the Soviet era is of practical importance because modern Ukrainian politics carries a lot of genetic traits that time. Research interest primarily is political culture of USSR rulers – nomenclatura. There are insufficient number of papers devoted to this topic. The system of government in the Soviet Union was a very closed. That is why an important role among sources of research plays memoirs of representatives of nomenclatura. One of these sources of research is "Nomenclature Kamasutra..." written by Bezclubenko.

The central concept of the study is the "nomenclature". The author of "Nomenclature Kamasutra..." gives the following definition of this term: selection of personnel for executive positions among party bosses, what based on compiling a list of the names of certain positions and names of people who were considered as candidates for their filling. Each party organ had a level of "nomenclature", which in turn also divided into "main nomenclature" (the nomenclature of the party organ, which took the decision to appoint) and "accounting and control nomenclature" (the nomenclature of the higher party organ, who has consented to the appointment).

Based on the concept of M.Đilas, developed in the works M.S.Voslenski [3], the nomenclature is the ruling class in the countries of "real socialism", which in essence was industrial and corporative feudalism (non state capitalism). Nomenclature is not the same bureaucracy. This is a social class such as medieval nobility. It penetrated all spheres of public life and delegates powers exclusively own representatives. The nomenclature as social class can not be equated with almost 18 million members of the Communist Party in the early 80's of the twentieth century.

Dramaturgy memoir built around the opposition between Bezclubenko, the head of the ministry of Culture of Soviet Ukraine, and his curator from Central committee of Communist party of Ukraine Kapto. This conflict displays arsenal of methods of political struggle, characterizing nomenclature environment. Kapto was a zealous defender of political culture of the nomenclature. Bezclubenko many decisions was taken at its sole discretion (within the powers of minister), without coordination with his immediate boss party Kapto, in violation of unshakable hierarchy of soviet power.

Note the following realities of the political culture of the Soviet rulers. Because personnel decisions are the prerogative of the Central Committee of the Communist Party of Ukraine, in the apparatus of the Ministry of Culture were introduced people who worked against the minister and performed the orders of Kapto. Important role in the struggle between the Minister and partocrat played the Soviet secret police – the KGB. Herewith relations with the KGB used as one, and the other party to the conflict.

Bezclubenko with undisguised contempt belonged to his boss Kapto. In his opinion Kapto was uncultured, ignorant and not clever person. At the same time, among soviet "nobility" considered the norm to zealous attitude to the guidance, despite its moral, intellectual and professional qualities, always shew him respect. Bezclubenko thought that business skills are fundamental to the effective management. But for political culture of the nomenclature most important quality was loyalty to their social class. The permanent struggle for power was the essence of its existence.

Minister Bezclubenko had very strong position at the highest level of the Communist Party of Ukraine. This is evidenced by the inclusion of the Minister to the honorary electoral nomenclature – Central Committee and Parliament of Ukraine. Political friends of Bezclubenko were, in particular, Prodan and Vrublevski assistants of the first Secretary Shcherbytsky, second Secretary of the Central Committee of the Communist Party of Ukraine Sokolov. Loyal to the minister was, credibly, Shcherbytsky. Perhaps, the first Secretary was impressed professionalism and fought of rebellious Bezclubenko. But, conflict between veivs on the political culture of Bezclubenko, and version of political culture of the nomenclature as social class, was obvious. Therefore, when Vrublevsky had lost confidence in the Minister of Culture, discrepancy political culture of nomenclature was the reason for dismissal from the post of Bezclubenko.

The book of Bezclubenko "Nomenclature Kamasutra. Office Romance in Brezhnev period" is a valuable source for the study of political culture in Soviet Ukraine in 60-80 years of XX century. Despite the fact that the author not considering the nomenclature as class, however, clearly reveals specificity of political management of soviet chiefs. Using specific examples, he shows the parasitic nature of nomenclature, disdain of professionalism in their environment of professionalism, trampling of rule of Law, mimicry of democracy, obsession own career interests, communication like in the mafia among the nomenclature bosses.

Keywords: S.D.Bezclubenko, L.M.Kravchuk, V.V.Shcherbytsky, political culture, nomenclatura.

Об'єктивне, позаідеологічне та неемоційне вивчення політичної культури радянської доби має важливе практичне значення, оскільки сучасна українська політика несе в собі багато спадкових рис того часу. В найбільш загальному вигляді "політична культура" – це зусилля суспільства щодо оптимізації соціальної організації, що знаходять своє вираження в процесах здобуття, розподілу та здійснення влади. Поняття "політична культура" може набувати корпоративних або навіть класових відтінків. У найбільш загальних рисах виділяються, принаймні, дві найбільші "корпорації" – "керівники" – як правило, професійні політики, що безпосередньо ведуть боротьбу за здобуття або утримання державної влади, та "керовані" – "населення", яке підкоряється владі та залучається до політичної боротьби (наприклад, через вибори, акції протесту, опитування громадської думки та ін.).

Науковий інтерес становить насамперед політична культура керівників України радянського періоду – номенклатурників. Констатуємо недостатню кількість робіт, присвячених цій темі. Явище панівного класу в соціалістичних країнах ґрунтовно досліджено М.Джиласом [4]. Ним були проаналізовані історичні передумови виникнення цього класу, виявлені його найбільш загальні риси. Домінуючий у СРСР клас – номенклатура – як соціокультурне явище детально аналізується у праці М.С.Восленського [3]. Проте напрацювань зазначених авторів недостатньо для розуміння політичної культури в Україні за радянських часів. Це зумовлено тим, що вони не залучають історичних фактів, що характеризують відносини в середовищі саме української політичної верхівки.

І М.Джилас і М.С.Восленський спираються, крім іншого, на власні спогади про перебування у панівному класі. Виходячи із виняткової закритості, утаємниченості цього соціального прошарку, такі

спогади набувають особливого інформаційного значення. Тож джерелом про політичну культуру в Радянській Україні можуть слугувати мемуари вітчизняних політичних діячів того періоду.

Одним із таких джерел є книга С.Д.Безклубенка (1932 р.н.) з дотепною назвою "Номенклатурна "Камасутра": службовий роман Брежнєвських часів" [2]. Автор книги з 1970 по 1983 рр. обіймав високі номенклатурні посади – в апараті ЦК КПУ та на чолі Міністерства культури УРСР. Перебування автора мемуарів на керівних посадах було насичене офіційними та неофіційними комунікаціями з важливими політичними гравцями того часу, зокрема з першим секретарем ЦК КПУ В.В.Щербицьким, його помічниками В.К.Врублевським, К.К.Проданом, Першим Президентом України, на той час працівником апарату ЦК КПУ, Л.М.Кравчуком та ін. Інформація, що міститься у "Номенклатурній камасутрі...", дає можливість вловити внутрішню, приховану від широкого загалу логіку відомих подій, під іншим кутом зору поглянути на факти і явища радянської політики 70-80-х рр. ХХ ст.

Зрештою, метою статті є дослідження культури українського радянського політичного істеблшменту – номенклатури – крізь призму спогадів С.Д. Безклубенка.

Автор "Номенклатурної "Камасутри"..." дає наступну дефініцію поняття "номенклатура": "означення системи роботи комуністів колишнього СРСР з кадрами; в її основі було складання переліку назв певних посад та імен людей, що розглядалися як кандидатури на їх заміщення. Кожний партійний орган мав свій рівень "номенклатури", яка при цьому ще й поділялася на "основну" (номенклатура того партійного органу, який прийняв рішення про призначення – Р.С.) та "обліково-контрольну" (номенклатура того вищого партійного органу, який дав згоду на призначення – Р.С.); іронічне означення осіб, які входили до цих ("номенклатурних") списків як своєрідного "радянського дворянства" [2, верхній форзац]. Виходячи із концепції М.Джиласа [4], розвинутої у працях М.С.Восленського [3], номенклатура є панівним класом у країнах "реального соціалізму", який за своєю сутністю був феодалізмом. Номенклатура не тотожна бюрократії. Вона пронизала всі сфери суспільного життя, делегувавши владні повноваження виключно власним представникам. Номенклатуру як соціальний клас не можна ототожнювати з багатомільйонною (майже 18 мільйонів членів та кандидатів у члени компартії на початку 80-х рр. ХХ ст.) КПРС. М.С.Восленський зазначає, що "до пануючого класу реально належать тільки ті, хто входить до штатної номенклатури парторганів – від номенклатури Політбюро ЦК (основної та облікової) до основної номенклатури райкомів ... включно" [3]. Номенклатурники, які не входять до складів бюро, секретаріату й партапарату, також здійснюють владу, але у межах, накреслених політичними рішеннями керівних органів класу номенклатури і вказівками апарату. За підрахунками М.С.Восленського, клас номенклатури в СРСР (номенклатурники разом з їхніми сім'ями) нараховував приблизно 3 мільйони чоловік – півтора відсотки населення СРСР [3]. Отже, теза про те, що номенклатура – "радянське дворянство" досить точно відображає реальний стан справ.

Зрештою, політична культура номенклатурників – це комунікації в середовищі вищих радянських посадовців у процесі прийняття управлінських рішень та боротьби за владу. Це середовище характеризується специфічними обрядами, звичаями й традиціями, неписаними нормами поведінки, корпоративними цінностями, технологіями досягнення поставлених цілей.

У "Номенклатурній Камасутрі..." багато уваги приділяється аналізу процесів здобуття й утримання влади в радянський час. Яскраво описано арсенал методів політичної боротьби, застосований проти автора мемуарів зав. відділом культури, а потім секретарем ЦК КПУ з ідеології О.С.Каптом.

Для того, щоб охарактеризувати розстановку сил, треба кілька слів сказати про співвідношення владних повноважень державних та компартійних інституцій в СРСР. Справа в тому, що в умовах монопартійності була створена структура партійних органів, альтернативна державній структурі. При цьому фактична влада була зосереджена саме в партійних комітетах та їхніх апаратах, які формували кадровий склад органів державної влади. Все це відображалось в химерній і нелогічній системі влади в СРСР, коли главою держави (практично до кінця її існування) був не Президент або, скажімо, Прем'єр-міністр як очільник виконавчої гілки влади, а Генеральний (перший) секретар Компартії.

На момент початку протистояння з О.С.Каптом С.Д.Безклубенко був Міністром культури УРСР (переведений на роботу в уряд з апарату ЦК Компартії України). О.С.Капто продовжував успішне сходження по партійній лінії. Відтак, через специфіку радянської політичної системи міністр Безклубенко, фактично, був підлеглим партійного функціонера Капта. Отже, відповідно до усталеної радянської політичної культури, міністр мав покірливо виконувати всі вказівки партійного керівництва. Проте С.Д.Безклубенко мав власне бачення міністерських повноважень.

Враховуючи наведене, розглянемо особливості протистояння міністра й партійного боса. С.Д.Безклубенком, єдиним серед міністрів, були запроваджені регулярні прес-конференції з приводу актуальних подій у культурному житті. На сьогоднішній час це звична, і, більше того, бажана практика. Але в часи не публічної, а антипублічної радянської політики партійний погляд на такі речі був протилежним – і Капто заборонив проведення цих заходів [2, 54]. З метою налагодження чіткої роботи апарату міністерства С.Д.Безклубенко запровадив проведення щопонеділкових планірок, на які запрошувалися, крім працівників апарату міністерства, керівники закладів культури, журналісти. На цих планітках обговорювалися, зокрема, і кадрові питання. Незважаючи на користь відкритості у роботі міністерства (в умовах демократичного суспільства), знову таки, через надмірну публічність, подібна практика була заборонена Каптом – "вирішення кадрових питань – прерогатива ЦК і належить до

справ таємних" [2, 54]. Справа в тому, що номенклатура намагалася зробити все, аби приховати саме своє існування [3], а також механізми здійснення нею влади – в цьому й криється причина таємності кадрових призначень. Була зведена нанівець також і управлінська інновація С.Д.Безклубенка – цілкове комплексне планування, очевидно, через те, що це не відповідало загальноприйнятій в радянському державному управлінні практиці "планування від досягнутого". Проаналізувавши ці моменти, доходимо до висновку, що діяльність С.Д.Безклубенка не вписувалася в усталені на той момент моделі номенклатурної поведінки. Капто, навпаки, демонстрував лояльність до писаних і, головне, неписаних правил, що панували в номенклатурному середовищі.

Окремого розгляду в контексті дослідження радянської політичної культури заслуговує ситуація, що склалася навколо проекту постановки "фолькопери" "Цвіт папороті" хором імені Верьовки (див. главу "Як талували "Цвіт папороті" [2]), в якому активну організаційну участь брав міністр культури. Відповідними партійними органами – відділом культури ЦК КПУ, який очолював Капто – у змісті вистави були помічені націоналістичні відхилення, про що було повідомлено С.Д.Безклубенку. Намагаючись врятувати талановиту постановку, міністр культури здійснив спробу переконати Капта у необхідності прем'єри твору, що було сприйнято як непокору. В результаті Каптом була підготовлена доповідна записка керівництву ЦК про недоліки в роботі міністерства, особливо його керівника. Для ознайомлення із текстом записки Безклубенко був запрошений до ЦК. Згідно з поширеною в номенклатурному середовищі практикою [3] Капто зачитав доповідну, не давши її до рук "обвинувачуваного". Резонні з точки зору логіки, проте некоректні з точки зору субординації вимоги С.Д.Безклубенка показати текст не були задоволені. Автор "Камасутри..." з цього приводу пише: "це мене обурило, і, мабуть, я сказав йому щось різке з приводу норм партійного життя, комуністичної товарищескості і т.п." [2, 62]. Зрештою, це також було сприйнято як прояв надмірного норову з боку міністра. Мабуть, через особливості свого характеру С.Д.Безклубенко не міг переступити через себе й мовчки сприйняти хоч і несправедливі, на його думку, проте слушні з партійної точки зору зауваження. Надмірна прямота міністра культури проявилася також в наступному епізоді: "Коли я повернувся після цієї душеспасенної бесіди (від Капта – Р.С.) в міністерство, до кабінету зайшов тодішній перший заступник міністра Колтунюк С.В. і запитав весело: "Мені сказали, що ви були у відділі культури. Ну як там наш Олександр Семенович?". Я забув на мить, що Колтунюк приятелював з Каптом ще за часів роботи в комсомолі, а про те, що він був і залишався платним агентом КДБ тоді ще навіть не здогадувався, тому спересердя буркнув: "Г...к! Цей ваш Олександр Семенович..." ... Колтунюк, напевне, дослівно передав Капту мою реакцію на зустріч з ним" [2, 62-63]. Зазначимо, що цей комунікативний хід був необачний з боку міністра з багатьох причин. По-перше, радянська політична система була просякнута системним "стукачеством" ("доносительство" для радянської політичної культури є глибоко укоріненим елементом і сягає, принаймні, часів Московської держави), тому навіть якби Колтунюк і не був агентом КДБ – інформація все одно потрапила б до Капта, лише на тій підставі, що вона була озвучена. По-друге, міністр культури наніс своєму керівникові особисту образу. Але, що найважливіше, він порушив політичну субординацію, що викликало обурення не лише Капта, а й інших партійців. Президент Росії Б.Н.Єльцин в одному з інтерв'ю зазначав, що перше, що його вразило, коли він прийшов на роботу в партійні органи – це сувора ієрархія. Отже, порушення субординації в тоталітарній політичній культурі, відсутність страху перед партійним керівництвом розцінюється як серйозна провина.

Перипетії з постановкою "Цвіту папороті" на цьому не завершилися – міністр культури отримав зауваження щодо порушення усталених норм пануючої політичної культури від партійного працівника вищого рангу – помічника з ідеологічних питань секретаря ЦК КПУ В.К.Врублевського. С.Д.Безклубенко наступним чином описує цю відверту розмову: "Хай це буде Вам уроком – зло сказав він (Врублевський – Р.С.). Потім пом'якшив тон і перейшов на ти... Нахера ти особисто вліз у цю справу? Будь надалі розумнішим, витримуй дистанцію, щоб "у разі чого" не залишити слідів твоєї особистої причетності..." [2, 64].

Як результат, вже через короткий проміжок часу Капто як "ортодоксальний партслужбіст, який "гостро реагує" на допущені ідеологічні прорахунки" [2, 61], іншими словами, демонструє лояльність до існуючої системи, отримав посаду секретаря ЦК з ідеології, а за С.Д.Безклубенком закріпилося реноме "політичного хулігана".

Пізніше, під час підготовки до відкриття Музею Великої Вітчизняної війни, автор "Номенклатурної "Камасутри..." знову публічно поставив під сумнів авторитет секретаря ЦК з ідеології: "Капто, будучи задоволений побаченням та почутим і перебуваючи у доброму гуморі, раптом вирішив похвалити мене. Він, напевне не здогадувався, що кожний, оцінюючи іншого, тим самим оцінює й самого себе, що іноді похвала буває образою, приниженням. "Вот видишь, товарищ министр, – сказав він весело, – оказывается, ты себе цены не знаешь, оказывается, ты можешь, когда тебя заставит". Мене це "зірвало": "Спасибі за похвалу, – сказав я, – але мушу запевнити: я знаю справжню ціну і собі, і тобі..." [2, 71]. Сам автор прекрасно розумів, що "це було занадто". В цій ситуації С.Д.Безклубенко не лише не підіграв честолюбству начальства, а навпаки – завдав йому зневажливого удару, хоча, звичайно, міг би взагалі не відповідати на слова Капта.

Враховуючи наведені обставини, "політична війна" між міністром культури УРСР С.Д.Безклубенком та його партійним начальником О.С.Каптом була неминучою. Міністр культури перебував у гіршій позиції: по-перше, він був слабший з посадової точки зору, по-друге, він, на відміну від Капта, не нале-

жав до дніпропетровського політичного земляцтва, по-третє, він, як вже зазначалося, зажив собі слави "поганого хлопця", який не визнає номенклатурної політичної культури.

Аналіз мемуарів дає можливість стверджувати, що для С.Д.Безклубенка на першому місці завжди були ділові якості. Автор відверто каже, що був упевнений у власному професіоналізмі, а тому вважав, що, незважаючи на протидію, захистить свою посаду. З цього приводу С.Д.Безклубенко пише "я маю належну освіту (філософія та історія, мистецтвознавство, літературознавство та журналістика), підкріплену дипломами кандидата та доктора наук, значний досвід журналістської та організаційної роботи, в тому числі керівної; працьовитий, над те: не беру хабарів, не надуживаю алкоголем, не волочуся за спідницями... Сам чорт мені не брат..." [2, 64-65].

Щодо ролі професійних якостей у кар'єрі номенклатурника М.С.Восленський пише: "укорінився за провадженій Сталінін принцип відбору людей (на керівні посади – Р.С.) перш за все за політичними критеріями (тобто готовністю захищати інтереси номенклатури як класу – Р.С.)... сумлінність від номенклатури... не вимагається. Але потрібно інше: прагнення зайняти керівний пост та готовність зробити будь-що, аби заслужити подальше просування по ієрархічній драбині... добре відомо, що кар'єризм... став негласним правилом відбору номенклатурних кадрів... Це, на перший погляд, нелогічне явище... має цілком раціональне пояснення. Кожен повинен відчувати, що він займає місце не за якимось правом, а за милістю керівництва, і якщо цій милості прийде кінець, він легко може бути замінений іншим... За довгі роки в СРСР мені лише у рідкісних випадках доводилося зустрічати людей, які дійсно відповідали своїм посадам – і зазвичай у них завжди були неприємності: так як загальна ознака підбору кадрів була інакшою, об'єктивно виходило, що саме ці (компетентні – Р.С.) люди займали не свої місця" [3].

Важливо також звернути увагу на те, що С.Д.Безклубенко занадто буквально розумів "міністерську компетентність", очевидно, не бажаючи сприймати те, що насправді вся влада зосереджена в партійних органах і заперечення цього, зокрема через "самостійне вирішення проблем", буде сприйматися як непокоря. Автор "Номенклатурної "Камасутри"..." пише, що: "через цю самовпевненість я поводив себе надмір, "до зухвалості незалежно": самостійно вирішував проблеми в межах міністерської компетенції (виділено – Р.С.). З огляду на таку поведінку мені не раз натякали у ЦК та Раді міністрів: "Много на себя берешь, гляди, подорвешься" [2, 65].

Наведемо один яскравий випадок "перевищення" компетенції міністра, описаний у мемуарах С.Д.Безклубенка: "У зв'язку з його (Капта – Р.С.) кар'єрним переміщенням виникло питання про заміщення посади зав. відділом культури ЦК. Цілком природно, що Щербицький спитав про можливу кандидатуру саме у Капта: йому ж з ним працювати. Капто назвав, як це було й заведено, свого "кореша" по комсомолу – Колтунюка. Оскільки ж цей "висуванець" працював першим заступником міністра культури, то Щербицький, цілком логічно, вирішив "порадитись" з міністром і подзвонив мені. Як потім стало ясно – у присутності Капта. ...Щербицький запитав, як я ставлюся до того, щоб призначити Колтунюка на посаду зав. відділом культури ЦК, я через відсутність належного апаратного "чуття" не зорієнтувався. За самою інтонацією я мав би відчутти, що питання вже передвирішене, і мене питають всього лише "для годиться" (скоріше за все, для того, аби розподілити відповідальність за "висуванця" – Р.С.). Та й взагалі було заведено не перечити у подібних випадках... Але я цього тоді ще не второпав... сказав, що "заперечую". Надто різко, надто категорично. У відповідь на питання "Чому?" відверто розповів, що знав, що думав... Як потім я зміг переконатися, вони обидва (Щербицький і Капто) запам'ятали цю мою зухвалість" [2, 66-67]. Відзначимо два моменти. По-перше, запитували не зовсім "для годиться", а для того, щоб створити ілюзію (при реальній відсутності вибору), що підлеглий сам обрав собі начальство, що не дозволить йому згодом ремствувати на нього. Другий – Колтунюк – все ж не був призначений на цю посаду. З огляду на це можна припустити, що згода міністра, хоч і формальна, все-таки була потрібна. Непокірність С.Д.Безклубенка, звичайно, була "прийнята до уваги" керівництвом ЦК, що дозволяло тримати міністра "на гачку". Не можна також відкидати й того, що ці консультації з міністром, можливо, й передбачали саме таку реакцію, щоб посадити на посаду зав. відділом того, кого потрібно ЦК. Подібні технології описує сам Безклубенко в контексті того ж Колтунюка, який перед тим був нав'язаний міністру в якості заступника [2, 144].

У "Номенклатурній Камасутрі" детально описані перипетії "полювання на міністра". Не зупиняючись на подробицях, виокремимо характерні особливості політичного протистояння. Перше, що впадає в око, те, як багато енергії, яка могла б бути витрачена на виконання безпосередніх службових обов'язків, суспільно корисні справи, витрачалася на політичну боротьбу. Центром цього даремного витрачання сил був апарат компартії. Саме надмірна роль партії у політичному житті, на нашу думку, була однією із основних причин неефективності насамперед виконавчих органів влади. Звертає на себе увагу активна участь спецслужб у політичному протистоянні на усіх рівнях, їхнє зростання з партійними органами. Важливою рисою номенклатурної політичної культури була тотальність і перманентність політичної боротьби, спричинена відсутністю справжніх виборів.

Проти міністра культури С.Д.Безклубенка О.С.Каптом був застосований увесь тодішній політтехнологічний арсенал, передусім компрометація, чорний піар. В його діяльності безуспішно прагнули знайти ознаки корупції, обвинувачували у ідеологічних відхиленнях; прорахунках кадрової роботи, підбурювалася до критики міністра творча громадськість, зокрема був організований виступ актриси В.Г.Заклучної на з'їзді профспілок України [2, 73]. Проте все це не призвело безпосередньо до звіль-

нення С.Д.Безклубенка. Як стверджує М.С.Восленський, "номенклатура не карає своїх членів за ... злочин як такий (йдеться не лише про кримінальні правопорушення). Якщо хто-небудь із номенклатурників отримує покарання, всі розуміють, що він просто програв у якій-небудь інтризі й проти нього використовується обвинувачення..." [3]. Отже, дискредитація (неважливо, чи має вона під собою підстави) могла мати наслідки для високопоставленого номенклатурника лише тоді, коли вище керівництво приймало рішення позбутися його.

У С.Д. Безклубенка були досить сильні позиції на рівні керівництва ЦК Компартії України. Про це свідчить, зокрема, включення міністра до почесної виборної номенклатури – "обрання" до складу ЦК та Верховної Ради (1980 р.). Підтримували С.Д.Безклубенка, зокрема, помічники Щербицького К.К.Продан та В.К.Врублевський, другий секретар ЦК КПУ І.З.Соколов. Лояльним до міністра був і сам перший секретар (хоча автор "Номенклатурної "Камасутри..." і зазначає, що В.В.Щербицький його "недолюблював"), який, імовірно, цінував, всупереч усталеній практиці, не "політичні ознаки", а сумлінність та ділові якості С.Д.Безклубенка.

На думку С.Д.Безклубенка, фатальної помилки він зазнав, знову-таки, в рамках невдалого політико-комунікативного маневру, допущеного в розмові з дружиною В.К.Врублевського: "на шанобливе... привітання Врублевської з цілком безневинним риторичним запитанням "як справи?" я несподівано для себе відповів: "чудово... за прислів'ям "допоможи мені, Боже, з друзями розібратись, а з ворогами я й сам впораюсь... Одного "прища" пощастило вичавити, тепер черга за іншими... Останні слова вона, вочевидь, сприйняла як погрозу, переказала розмову своєму благовірному і той дав "стартову відмашку": відповідним чином прокоментував Щербицькому мій конфлікт з Каптом, і за кілька днів моя міністерська доля була вирішена..." [2, 89–90]. Цей епізод, на нашу думку, послугував лише приводом до звільнення. В чому ж була його причина?

Серйозних професійних прорахунків міністром допущено не було, ідеологічних також (їх і не могло бути, тому що "націоналістичні" кола в цей час знаходилися у "нокадауні", й серйозних викликів для номенклатури не було). Особистий конфлікт із Каптом, звичайно, справляв негативний вплив на позиції Безклубенка, проте, беручи до уваги його тривалість, навряд чи був вирішальним у вирішенні питання про відставку міністра.

Припустимо, що основною передумовою відставки міністра культури С.Д.Безклубенка була саме втрата довіри з боку найвищого керівництва. Так професіоналізм був принесений у жертву лояльності, яка в умовах наростаючої після смерті Л.І.Брежнєва загальносоюзної боротьби за владу вишла на перший план: керівництво української компартії мало бути впевнене у кожному чиновникові.

Книга С.Д.Безклубенка "Номенклатурна Камасутра. Службовий роман Брежнєвських часів" є цінним джерелом для вивчення політичної культури номенклатури в Україні радянської доби. Автор хоч і не розглядає номенклатуру з точки зору класу, проте яскраво розкриває її специфіку. На конкретних прикладах він показує паразитичну сутність номенклатури, несприйняття в її середовищі професіоналізму, нехтування законами, профанування демократії, зацикленість на власних кар'єрних інтересах, мафіозний характер комунікацій у їхньому середовищі.

На сьогоднішній день цілковите вилучення радянського наративу з історичної пам'яті призводить до протилежного ефекту. В суспільній свідомості українського народу спостерігається ідеалізація радянського часу, поширюються міфи про виняткову чесність справедливих, аскетичних й непідкупних тодішніх чиновників. Але погляд із середини радянської системи, запропонований С.Д.Безклубенком (до честі автора, він не намагається подати номенклатурне середовище у вигідному світлі, щоб у ньому виглядати краще), дозволяє скласти об'єктивне враження про українську радянську політичну верхівку. Включення до наукового обігу цих мемуарів має важливе просвітницьке значення, оскільки дозволяє уникнути як ідеалізації радянського політичного минулого, так і огульного хуління всього "совецького".

Незначна кількість ґрунтовних досліджень реального стану справ у політичній культурі СРСР призводить до проникнення міфів до наукових досліджень, особливо до праць авторів молодшого покоління. Тому для об'єктивного відображення історичної дійсності перспективним є дослідження мемуаристики українських радянських політиків. Детальне наукове дослідження радянської доби є необхідним підґрунтям для включення радянської спадщини до актуальної української соціальної культури. Це, на нашу думку, дасть змогу краще зрозуміти сучасність, усунути наявні недоліки суспільної організації в нашій державі.

Література

1. Безклубенко Сергій Данилович. Науковий доробок. Культурологія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ex.ua/view/14541913>.
2. Безклубенко С. Д. Номенклатурна "Камасутра". Службовий роман Брежнєвських часів / С. Д. Безклубенко. – Вінниця, 2012. – 556 с.
3. Восленский М. С. Номенклатура. Господствующий класс Советского Союза / М. С. Восленский. – М., 1991. — 624 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://royallib.ru/book/voslenskiy_mihail/nomenklatura.html.
4. Джилас М. Лицо тоталитаризма / М. Джилас [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://bookz.ru/dl2.php?id=31920&t=z&g=20&f=jilasm01&a_id=5066.
5. Ленин В. И. Письмо к съезду [Электронный ресурс] // Наша Родина – Советский Союз: веб-сайт. – Режим доступа: <http://stalin.edusite.ru/p3aa1.html>.

References

1. Bezklubenko Serhii Danylovych. Naukovyi dorobok. Kulturolohiia [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.ex.ua/view/14541913>.
2. Bezklubenko S. D. Nomenklatura "Kamasutra". Sluzhbovyi roman Brezhnevskiykh chasiv / S. D. Bezklubenko. – Vinnytsia, 2012. – 556 c.
3. Voslenskiy M. S. Nomenklatura. Gospodstvuyushchiy klass Sovetskogo Soyuz / M. S. Voslenskiy. – M., 1991. — 624 s. [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa: http://royallib.ru/book/voslenskiy_mihail/nomenklatura.html.
4. Dzhilas M. Litso totalitarizma / M. Dzhilas [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa : http://bookz.ru/dl2.php?id=31920&t=z&g=20&f=jilasm01&a_id=5066.
5. Lenin V. I. Pis'mo k s"ezdu [Elektronnyy resurs] // Nasha Rodina – Sovetskiy Soyuz: veb-sayt. – Rezhim dostupa: <http://stalin.edusite.ru/p3aa1.html>.

УДК 392.51:008 (477.87)

Олійник Вікторія Вікторівна
кандидат культурології,
старший викладач Мукачівського
державного університету
e-mail: magda_gorvat@mail.ru

**ВЕСІЛЬНИЙ ОБРЯД УГОРЦІВ ЗАКАРПАТТЯ
КРІЗЬ ПРИЗМУ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ:
друга половина ХХ ст.**

У статті досліджується один з найдавніших угорських осередків в Україні, яким була і залишається Закарпатська область. Спираючись на матеріали відомих науковців та власні етнографічні дослідження, автор розглядає весільний обряд мадярів даного регіону як невід'ємну частину угорської традиційної культури краю.

Ключові слова: угорці Закарпаття, весільний обряд, традиційна культура, сім'я, шлюб.

Олейник Виктория Викторовна, кандидат культурологии, старший преподаватель Мукачевского государственного университета

**Свадебный обряд венгров Закарпатья сквозь призму социально-политических преобразований:
вторая половина ХХ века**

В статье исследуется один из древнейших центров проживания венгров в Украине, которым было и остается Закарпатье. Опираясь на материалы известных ученых и собственные этнографические исследования, автор рассматривает свадебный обряд мадяр данного региона как неотъемлемую часть венгерской традиционной культуры края.

Ключевые слова: венгры Закарпатья, свадебный обряд, традиционная культура, семья, брак.

Oliynyk Viktoriya, Ph.D. (Culture Studies), the senior lecturer of Mukachevo State University

**Wedding ritual of the hungarians of Transcarpathia in the light of social and political changes in the
second half of the 20th century**

One of the oldest Hungarian centers in Ukraine that was and has remained Transcarpathian region, where according to official figures, the number of the Hungarians is about 151, 5 thousand people, has been studied in this article. Based on the materials of the famous scientists and their ethnographic study, the author considers the Magyars wedding ritual of this region as an integral part of Hungarian traditional culture of the area. The relevance of this topic is to study the problem of historical reconstruction of the wedding ritualism of the Hungarians in the multicultural conditions of the region. Active increasing of social attention to high-quality level reproduction of the historical foundation of the traditional culture of the Hungarian national minorities, leads us to formulate and further to solve important issues of stylistic adaptation of folk traditions to requirements of modern Europeanized wedding culture of Ukraine. In order to define the main direction of this study, it is necessary to pay special attention to impact of major social and cultural tendencies in historical formation of mentality and traditions of the Hungarian population in Transcarpathia.

The works by L.Kovach, M.Horvath, P.Shandor, O.Balla are used in this article on issues of history of Hungarian traditional culture; material culture of Transcarpathian population – I.Symonenko, S.Makovskiy, archetypical modules in family relationships of the population of Soviet Ukraine – A. Ponomaryov; fundamental study of ethnography of Transcarpathia – M.Tyvodar; materials of ethnographical society under the chairmanship of A.Voloshyn (archival materials of the town Mukachevo, Transcarpathian region, the middle of the 20th century); ethno-mental components of the wedding ritual of the Hungarians are the main studies of the author of this article. The aim of this study is the identification of the determination level of the Hungarian wedding ritualism under conditions of polyculture in Transcarpathia. It should be noticed that people's idea of world conception is, in fact, its philosophy, to tell the truth, naive, with powerful mythological layer. In order to understand the essence of folk world conception, it is necessary to remember the fact that the Hungarians of Transcarpathia are farmers, whose principal basis in the formation of cultural traditions and customs is the cult of fertility, vegetation. It was Transcarpathia, where customs and ceremonies of ancestors were kept and passed by in folk culture and great attention was paid to their expansion despite powerful prohibition, in the second half of the 20th century.